

Петре ГЕОРГИЕВСКИ

***Осумдесет и пет години дејност
на Филозофскиот факултет во Скопје***

Годишниот зборник во оваа 2005 година го посветуваме на големиот јубилеј – осумдесет и пет години од основањето и од отпочнувањето со работа на Филозофскиот факултет во Скопје, како прва високообразовна институција. Иницијативата за формирање на Филозофскиот факултет била дадена уште во декември 1919 година, а наставата започнала да се изведува на 15 декември 1920 година, на српски јазик, што беше израз на новонастанатите општествени и политички односи со поделбата на компактната македонска територија со Версајскиот договор во 1918 година. Филозофскиот факултет се основа и ја отпочна својата работа во одреден општествен контекст, со изразени манифестни функции и цели, но исто така со значајни латентни функции во смисла на Мертеновото поимање на овие термини. Манифестните цели беа експлицитно назначени во Указот на Кралот на Кралството на Србије, Хрватите и Словенците „тој да стане центар на нашата (српската – П.Г.) наука и носител на нашите (српските – П.Г.) традиции ...“, т.е. цели за денационализација на македонскиот народ, за исчезнување на неговата идеосинкратност во вардарскиот дел на Македонија кој, како што е познато, ѝ припадна на Србија, со Балканските војни и со Версајскиот договор. Во тој процес на денационализација и на деидеосинкратизација, дури и презимињата на индивидуите беа преименување од *-ов* и *-ски* на *-ић* (пример, Ивановски во Ивановић итн.). Покрај менувањето на семејните имиња, т.е. презимињата, настана менување и на другите идеосинкратски црти на македонскиот народ, како што се топонимите (пример, Битола стана Битољ, Преспанско Езеро е преименувано во Преспанско Језеро итн.). Тоа општо обезличување и деидеосинкратност настанаа и во другите делови на Македонија, во пиринскиот што

и припадна на Бугарија и во егејскиот дел што и припадна на Грција. Со Версајскиот договор, Грција беше обврзана да не ги менува топонимите во егејскиот дел на Македонија што изнесуваше 51% од вкупната површина на географска и етничка Македонија, благодарение на протекционизмот на големите сили, пред сè на Англија и на Франција. Грција не ја почитуваше обврската преземена од Версајскиот договор и, во 1924 година, со закон, изврши промена на македонските топоними во грчки (така, на пример, Лерин стана Флорина, Воден е преименуван во Едеса итн.). Истото тоа го направи и со имињата и со презимињата на македонските граѓани, по етничка припадност (пример, Павле Василевски е преименуван во Павлос Васкопулос итн.), како што и македонските граѓани по етничка припадност, во пиринскиот дел, бугарската номенклатура ги преименува (пример, Стефан Станковски во Стефан Станков итн.). На тој начин, на Македонецот како единка, индивидуа, каде и да се наоѓал во еден од трите делови на Македонија, насилно раздвоени и присоединети во трите различни балкански држави, но и на македонскиот народ како целина, нанесена им е не поединечна, не делумна, туку целосна неправда. Се разбира дека правната и насилната деидеосинкратизација на македонскиот народ е грубата форма на асимилација што оди рака-подрака со посуштилната образовно-културна форма на асимилација.

Значајната латентна функција на Филозофскиот факултет во Скопје што ја имаше од неговото основање и од отпочнувањето со работа, па сè до почетокот на Втората светска војна, кога е и прекината неговата работа, беше мошне позначајна и посуштинска отколку што беше неговата манифестна функција и целта. Основањето на Филозофскиот факултет како високообразовна институција овозможи заокружување на образовниот систем во овој дел на Македонија, со сите три степени (основно, средно и високо образование). И покрај тоа што наставата на сите нив се одвиваше на немакедонски јазик, сепак, овој вид образование овозможи студентите да доаѓаат до сознание и до самосвест за својата посебност, за идентитетот и, со тоа, уште поуспешно да им се спротивставуваат на процесите на асимилација и на деидеосинкратизација на битието на македонскиот народ. Секако, за одбележување е дека, покрај основните училишта во Македонија, во Скопје работеле ни-

жи училишта, но, пред сè, се значајни гимназијата и учителската школа од кои се регрутираа првите студенти на Филозофскиот факултет од овој дел на Македонија, како и од населбите од Јужна Србија, во современото поимање на овој термин, кои гравитираа кон Скопје (од лесковачкиот и од врањскиот регион). На тој начин, високото образование стана реалност и достапно за оние средношколци од овој дел на Македонија кои имаа желба и материјални услови за стекнување диплома за високо образование.

Наставата на Филозофскиот факултет била добро организирана и квалитетно изведувана што го потврдуваат следните факти:

1) Наставата ја изведувале редовни или хонорарни професори кои дошле од Белградскиот, од Загребскиот и од Љубљанскиот универзитет, веќе претходно афирмирани во овие универзитетски средини (на пример, професорите Петар Колендиќ, Душан Недељковиќ и др.).

2) Компетентната изјава на Борис Арсов за изведувањето на наставата по социологија, кој завршил студии во Франција, а докторирал на Сорбона, во 1936 година, нагласувајќи во весникот *Vardar*, од 26.06.1936 година, дека социологијата, како наставен предмет на Филозофскиот факултет, ја изведува „одличниот научник и професор Првош Сланкаменац и дека досега неколку генерации студенти имале можност да се образуваат на оваа уште млада наука“; тука треба да се спомнат и квалитетните предавања на проф. д-р Душан Недељковиќ, по филозофија; предавањата на студентите на Факултетот и во јавните предавања за класичната германска филозофија, и посебно за Хегеловата што, веројатно, иницирало голем интерес и кај познатиот македонски поет Кочо Рацин.

3) Според кажувањето на професорот Борисав Благоев, одреден број професори своите знаења ги обновувале претежно во Париз или во Виена, во зависност од знаењето на соодветниот странски јазик, со престој од еден до два месеца годишно; тоа им го овозможувале мошне високите плати кои биле на нивото на платите на генералите, што покажува дека професијата универзитетски професор била општествено една од најпрестижните.

4) Во писмото на деканот на Филозофскиот факултет во Скопје, проф. д-р Петар Колендиќ, до министерот за просвета во Белград, по повод информациите во печатот дека ќе се укине Фи-

лозофскиот факултет во Скопје или ќе му се намали неговата автономија, покрај другото, тој истакнува дека „..... и покрај одредени тешкотии околу организацијата и околу финансиите, речиси сите наставници *најсовесно си ја извршуваат својата едукативна, образовна и научна дејност* и, ако има некакво прашање околу тоа, треба да се консултира прво Филозофскиот факултет во Скопје“.

Покрај писмото на деканот проф. д-р Петар Колендиќ, беше манифестирана општа согласност и солидарност меѓу студентите, професорите и сите релевантни стопански и јавни личности во градот Скопје и пошироко и, благодарение на нивната единственост и на неговата борба, просветните власти не го укинаа Факултетот во Скопје.

Во двете децении пред Втората светска војна, Филозофскиот факултет во Скопје имал голема улога и во општествениот и во културниот живот во градот и, пошироко, во регионот. Така, уште во 1921 година, била дадена иницијатива за формирање на посебно научно друштво на Филозофскиот факултет, под името *Скојско научно друштво*. Во април 1925 година, по извесна реорганизација, започнува неговата поактивна дејност и, од истата година, започнува да излегува публикацијата *Гласник Скојског научног друштва*. Понатаму, на десетгодишнината од основањето на Филозофскиот факултет во Скопје – во 1930 година, излегол првиот број на списанието *Годишњак скојског Филозофског факултета*, што значи и корените на денешниот *Годишен зборник* на Филозофскиот факултет треба да се бараат пред 75 години, т.е. во наведениот прв број на ова списание што излезе во 1930 година.

Професорите на Филозофскиот факултет биле иницијатори за формирање на музеј во Скопје. Потоа, уште од првите години на отпочнувањето со работа на Факултетот, професорите и асистентите, покрај својата настава и научната работа, држеле јавни предавања, од повеќе области, и за граѓаните на градот Скопје кои побудувале голем интерес и кои биле посетувани од мошне голем број граѓани. Поради нараснатиот интерес за овој вид на ширење научни и стручни знаења, се создаде нова институционална форма – *Народниот универзитет во Скопје*. Тој ја започнал својата работа во 1927 година и беше никулецот за формирање народни университети во другите градови во Македонија.

Политичкиот ангажман на студентите и на одреден број професори не доаѓа до израз само во борбата против барањето за укинување на Факултетот или за редуцирање на неговата автономија туку и во антифашистичките студентски манифестации во триесеттите години во кои биле вклучени одреден број професори и асистенти, меѓу кои се истакнувале проф. д-р Душан Недељковиќ, познат филозоф, и асистентот Вук Павиќевиќ кој, подоцна, во 50-тите и 60-тите години стана познат професор по етика и социологија на религијата на Филозофскиот факултет во Белград. Токму значителен број на дипломирани студенти и студенти на Филозофскиот факултет во Скопје, како и студенти кои студирале во Белград, во Загреб, во Љубљана и во другите европски земји, го сочинуваа оној интелектуален слој, предводник во борбата против фашистичкиот окупатор за ослободување на Македонија, а еден значителен број од нив ги дадоа и своите животи за слободата на својот народ и нивните имиња ќе останат запишани со златни букви во неговата понова историја. Но исто така значителен број студенти кои студирале на Филозофскиот факултет во Скопје пред 1941 година, по ослободувањето, се вклучија во стопанскиот, во политичкиот, во образовниот и во културниот живот на македонската држава и станаа афирмирани научници, професори во средното и во високото образование и академици.

Малку пошироко се задржав врз историјатот на Филозофскиот факултет, од неговото основање па сè до почетокот на Втората светска војна кога неговата работа беше прекината поради фактот што овој период на Филозофскиот факултет, дури и датумот на отпочнување на наставата (15.12.1920 година) беа целосно игнорирани во сите реферати поднесени од деканите или од професорите за јубилеите на Факултетот по ослободувањето во кои, како датум на „основање“ се зема 16.12.1946 година кога, фактички, тој е обновен со една мошне значајна новост, имено, наставата отпочна да се изведува на *македонски јазик*, согласно со новиот општествено-политички контекст и со радикалната промена на општественото и на политичкото уредување. Прв пат е спомнато отпочнувањето со работа на Филозофскиот факултет во Скопје на 15.12.1920 година во рефератот на авторот на овој текст, по повод

јубилејот 40 години на Филозофскиот факултет, како прва високошколска институција во Македонија што го поднесов како претседател на Организацискиот одбор за подготовка на одбележувањето на овој јубилеј што се одржа на 15.12.1986 година. Зошто овој значаен период од историјата на Факултетот беше игнориран или премолчуван? Дали од самоцензурата на подносителите на рефератите за јубилеите на Филозофскиот факултет или од цензурата на тогашните власти, е прашање на кое треба да одговорат историчарите и педагозите кои потемелно ја проучуваат историјата на високото образование во Македонија.

Секако дека обновувањето на работата на Филозофскиот факултет, на 16.12.1946 година, на македонски јазик, претставуваше револуционерен просветен и културен настан, со светло историско значење за развојот на македонскиот јазик, на македонската литература и култура, но и како нукулец и претходник во формирањето на Универзитетот *Св. Кирил и Методиј* во Скопје. Со тоа се создаваа услови Македонија да го заокружи образовниот систем со институции од сите степени на образование и на организиран и континуиран начин да се вреди во меѓународната културно-просветна и научна соработка. Уште Президиумот на АСНОМ, на третата седница, одржана во септември 1944 година, заклучи да се проучи прашањето за отворање универзитет, додека на Второто вонредно заседание на АСНОМ, во април 1945 година, било расправано за донесување *Предлог-закон* за донесување уредба за универзитет.

Може да се постави прашањето: зошто токму Филозофскиот факултет да биде прв и претходник на идниот универзитет во Македонија? Ако се направи обид да се одговори кратко на ова прашање, тогаш тој одговор, во неколку точки, гласи:

Прво, историското наследство што се состои од три основни агенсии (чинители) со хронолошка димензија: а) значајното влијание на словенската просветно-културна традиција, чии втемелувачи беа знаменитите браќа св. Кирил и Методиј, и, понатаму, во континуитет, ширена и развивана од св. Климент Охридски и од неговите ученици и, посебно, со основањето на Охридската книжевна школа, чиј 1.120-годишен јубилеј ќе се одбележи во 2006 година; б)

постоењето и долгогодишното работење на средни училишта во Скопје, посебно на гимназијата и на учителската школа – тие два автентични европски видови на средни училишта од кои добар дел од кандидатите за започнување на Филозофскиот факултет се регрутираа од нив (посебно во периодот на двете децении пред Втората светска војна); в) определеното искуство и развојот во одделни научни области во работењето на Филозофскиот факултет во Скопје во двете децении пред Втората светска војна, како што е веќе претходно спомнато; токму овој Факултет овозможи да се развие филозофската, социолошката, антропо-географската, етнолошката и психолошката мисла; потоа, историјата, како научно подрачје, книжевноста и странските јазици што најмногу соодветствуваше на обновувањето на Филозофскиот факултет, по ослободувањето, со настава на македонски јазик, и тоа на 16.12.1946 година, случјано или не, но и со мошне слична структура на одделенијата и на нивните наставни планови.

Второ, ваквата структура на Филозофскиот факултет ги соединуваше основите на општествените науки и на хуманистичките дисциплини што создаваше основа, подоцна, да се издвојат општествените науки во посебни факултети и во факултети на уметностите; потоа, фундаменталните природни науки – математика, физика, хемија, биологија кои го овозможија развојот на техничко-технолошките науки и нивното подоцнежнo одвојување во посебни факултети.

Трето, обновувањето и продолжувањето со работа на Филозофскиот факултет на македонски јазик го предизвикаа големите потреби за создавање на просветни работници кои ќе дејствуваат на поширок план: создавање на професори за средни училишта, широм Македонија – во градовите се основаа средни училишта кои пак создаваа средностручен кадар за основните училишта и за нивната борба со неписменоста, како и создавање кандидати за соодветните факултети на идниот универзитет кој се формира во Скопје и започна со работа во 1949 година, но и за пошироките потреби во стопанскиот, во политичкиот и во културниот живот на населението.

Од посебно значење е и фактот дека уште во првата генерација на студенти на Филозофскиот факултет, по обновата, на маке-

донски јазик, во декември 1946 година, за прв пат се запишаа и студираа на својот мајчин јазик студенти од трите делови на Македонија. Имено, покрај 20-те студенти од Народна Република Македонија (вардарскиот дел), 20 се запишале од пиринскиот дел и седум од егејскиот дел. Во следната учебна 1947/48 година, бројот на студентите на Филозофскиот факултет, посебно од Пиринска Македонија, се зголеми на 55 студенти. На тој начин, Филозофскиот факултет, во новата слободна Народна Република Македонија се јави како интегративен фактор и како факултет на стремежите на Македонците од сите три наведени делови за образовен, за научен и за културен просперитет и за духовно обедување на македонскиот народ, во целина.

Од година во година, бројот на запишаните студенти на Филозофскиот факултет се зголемуваше станувајќи една од посложените високообразовни институции во Републикава, и тоа не само според бројот на студентите туку и според својата организациска поставеност во поглед на одделенијата или на наставно-научните студиски групи. Мошне големиот подем на Филозофскиот факултет, во рамките на Универзитетот *Св. Кирил и Методиј*, овозможи, прво, одвојување на природно-математичките одделенија и формирање посебен Природно-математичкиот факултет, во 1958 година, и, второ, одвојување на одделенијата за јазици и за книжевност, во самостоен Филолошки факултет, во 1973 година. Веднаш по овој период, на Филозофскиот факултет се формираа нови наставно-студиски групи (одделенија) за психологија, за социологија и за одбранбени студии, вишата школа за социјални работници е пренесена на Филозофскиот факултет како наставно-студиска група со четиригодишни студии, а подоцна е формирана и студиската група за дефектологија. Конститутивни елементи на Факултетот се и двете катедри: по хуманистички студии и дефендологија. Во овој период, Филозофскиот факултет разви и широка мрежа на постдипломски студии и во тек се подготовки за формирање редовни докторски студии врз принципите на европскиот кредит-трансфер систем.

Во поглед на ефектите од работата на Филозофскиот факултет од неговата обнова во 1946 година, заклучно со оваа јубилејна 2005 година, ќе ги изнесам следните показатели: во овој период, на

Филозофскиот факултет дипломирале 14.833 студенти; потоа, од првиот кандидат кој докторирал во 1958 година, до 2005 година докторирале 255 кандидати, а магистрирале 315 кандидати. Ако на ова се додаде фактот дека овие дипломирани студенти, магистри и доктори не се само од Македонија туку извесен број од нив се од другите поранешни југословенски републики, но и од други европски и воневропски земји, тогаш тоа јасно ја покажува неговата поширока улога и афирмацијата во рамките на европското универзитетско образование. Во овој контекст е значајно да се спомне и фактот дека, во овој период, Филозофскиот факултет и неговите одделни одделенија развија богата соработка со голем број филозофски и сродни институции од регионот и од европските универзитети. Со добар дел од нив соработката е институционализирана, така што се одвива со размена на професори кои одржуваат циклуси на предавања, со изведување истражувачки проекти вклучувајќи ги и студентите, со одржување научни конференции и со публикување заеднички зборници од овие меѓународни конференции. На тој начин, Филозофскиот факултет во Скопје ја врши својата поширока функција, како дел од европскиот простор на високото образование избегнувајќи ја опасноста од регионализам и од интелектуално-образовна затвореност.

Меѓутоа, од досегашното излагање не треба да се добие впечаток дека Филозофскиот факултет и универзитетското образование во Македонија, во овој период, од ослободувањето, па од осамостојувањето на Република Македонија од почетокот на 90-тите години на минатиот век па до денес, не се соочувал и дека сè уште не се соочува со низа проблеми и тешкотии – посебно во контекстот на т.н. *транзиција* и од предизвиците на противречниот процес на *глобализација*. Овде накратко ќе укажам на неколку од нив чие решавање го сметам посуштинско за побрзи квалитетни промени во реформата, не само на Филозофскиот факултет туку и на целиот систем на образование во Македонија.

Едно од основните прашања е вистинската, реалната, а не формалната автономија на образовните установи, посебно на универзитетите и на нивните составни институции (факултетите). Во различни периоди, оваа автономија била загрозувана или намалу-

вана од постојните власти кои, во такви општествени контексти, дејствуваат како номенклатури. Веќе беше спомната намерата на номенклатурата во Белград, кон крајот на 20-тите години на минатиот век, да го укине Филозофскиот факултет, но, благодарение на единството меѓу студентите, професорите и јавните личности во Скопје, во тоа време, таа номенклатура се откажала од таа намера. Потоа, по ослободувањето, кон крајот на 60-тите години, беше укината уписната политика на Универзитетот според принципот *numerus clausus* и беше воведен „слободен“ упис, и тоа без никаква селекција, дури ни на кандидатите со завршено средно училиште со доволен успех (2), под диктат на тогашниот партиско-државен режим. Намерата на овој режим не беше да се намалат социјалните разлики во високото образование, туку да се ублажи социјалниот конфликт и реакцијата против овој режим поради енормното зголемување на невработените па високошколските установи станаа резерват на добар дел од латентната невработеност заради ставање под контрола на социјалниот конфликт, додека вториот „вентил“ за овој конфликт беше политиката на „привремена работа во странство“, промовирана и практикувана од истиот режим.

Следниот удар врз автономијата на универзитетите во Скопје и во Битола се случи кон крајот на осумдесеттите години на минатиот век, кога беа нагло скастрени материјалните средства за набавка на странски списанија и книги, и тоа не само за факултетите туку и за градските библиотеки вклучувајќи ја тука и Народната и универзитетска библиотека. Таа неразумна одлука на тогашната влада предизвика ненадоместливи штети а следните влади, од осамостојувањето на Република Македонија до денес, кои дејствуваат *de facto* како номенклатури и како главни профитери, не ја изменија оваа одлука, туку продолжија на истиот начин да ја загрозуваат не само автономијата туку и квалитетното изведување на наставата и на научната дејност. Само за споредба што значат богато опремените библиотеки за универзитетот е примерот со Универзитетот Кембриџ кој денес има 31 колеџ и околу 60 богатоопремени библиотеки, научни лаборатории и сл.

Автономијата на универзитетите и на нивните факултети, подолг период, почнувајќи од 90-тите години на минатиот век и по-

ловина деценија од овој XXI век, е на удар и значително е редуцирана во поглед на нивната обнова и развој со професорски а посебно со асистентски кадар, бидејќи директно зависи од волјата на министерот за финансии кој го дава својот потпис за распишување конкурс за асистенти. Дури и кога на конкурсот ќе се појави вистинско работно место, галопирачкиот „локализам“, како и „непотизмот“, наметнуваат правило дека тоа работно место треба да им се додели не на оние кои се најспособни и најподготвени за него, туку на оние кои се тука негде и кои, однапред, пред објавувањето на конкурсот, се предвидени и видени на тоа работно место. Колкаво е влијанието на политичко-партиската моќ, покажа и легитимирањето на Универзитетот во Мала Речица (Тетово) кој стана трет државен универзитет, покрај претходно формиранiot „Универзитет на Југоисточна Европа“ или познат како Штулов универзитет, оддалечен само два километра. Тука се поставува прашањето каде ќе се стигне ако секоја порелевантна политичка партија предлага формирање нов универзитет во Републикава и какви сè несогледливи последици ќе произлезат доколку тоа се прифати. На тој начин, конкурсите повеќе личат на слепа улица отколку на реална професионална и животна шанса за способните и талентирани дипломирани студенти. Понатаму, студентите и професорите секојдневно живеат и работат во неповолно опкружување, во училиници или предавални без никаков стил и смисла; веќе спомнав дека библиотеките се под секое рамниште, студентските домови изгледаат депресивно, како запоствените осиромашени и периферни населби во поголемите градови во Републикава. Ресорните министри и нивните заменици речиси се без никаков епистемолошки и деонтолошки авторитет и без компетентност, но со огромна моќ или со влијание, со партиско-политички ингеренции дури да ја менуваат и да ја искривуваат историјата во ученичките учебници, како и да назначуваат директори во градинките, во основните и во средните училишта, врз единствениот принцип на партиско-политичка припадност од коалицијата на власт – што исто така значи непочитување на автономијата на воспитните и на образовните институции. На тој начин, горенаведените постапки на политичко-партиските режими во Македонија се во директна спротивност со

трите основни принципи за универзитетска автономија, изнесени во *Изјавата за академска слобода, универзитетска автономија и општествена одговорност*, уште во далечната 1950, на Меѓународната конференција на УНЕСКО, одржана во Ница (Франција):

1. *Правото да се следи знаењето за себе секаде каде што појавуваат секојдневни вистини може да не одведе;*

2. *Толерирањето на различни мислења и ослободеноста од политичко мешање;*

3. *Обврска за промовирање, преку наставата и истражувањето, врз принципите на слобода и правда, на човековото достоинство и солидарност и на заемното развивање на материјална и морална помош на меѓународно рамниште.*

Ниту денес, на овие принципи не може многу да им се додаде. Тие останат исто толку релевантни и актуелни како и пред пет и пол децении. Значи, тука не се работи за формална, туку за вистинска, реална слобода, за универзитетска и образовно-институционална автономија и за општествена одговорност. Ова последново е во зависност од внатрешниот карактер на образовните установи во сите степени и посебно на универзитетите кои, преку подигнувањето на квалитетот на наставата и на научноистражувачката дејност и проширувањето и зацврстувањето на меѓународната меѓуфакултетска и меѓууниверзитетска соработка и поуспешното вклучување во европскиот образовен простор, многу поуспешно ќе се борат и за зачувувањето и против намалувањето на сопствената слобода и автономија. Академските функции на универзитетите и на нивните факултети се намалуваат во услови на придобивање пазарни функции, односно на нивно трансформирање во форма на претпријатија или во бизнис-средина. Таа тенденција логички е следена со изразена комерцијализација речиси на сè што може да се „заработи“, сè што може да добие цена и нејзин еквивалент. Сè поголем број декани стануваат „менаџери“, даваат „услуги“, се занимаваат со тендери, а сè помалку, со настојување за организирање поквалитетна настава и научноистражувачка работа на нивните институции. Сè повеќе станува исклучок за ректори или за декани да се избираат најподготвените професори, во епистемолошка и во деонтолошка смисла, туку тие што ќе успеат да

„донесат“ повеќе пари. Комерцијализацијата зафаќа дел и од професорите, но и од начинот на студирање што доведува до напуштање на одредени образовни стандарди. Кон ова треба да се додаде и тоа дека недоволно јакне и се негува *кришничкојто мислење* кај студентите и кај професорите кон стварноста и кон неаргументираните гледишта и полувистини. Денес, кај нас, преовладува гледиштето кое се состои во тоа професорот кој непрекинато ги поттикнува учениците и студентите на критичко размислување, да станува неприфатлив, одбивен, дури и непожелен. Тогаш се доаѓа до оној вид образование што кај младата индивидуа треба да ја искорени смислата за критички пристап кон стварноста, посебно кон номенклатурата, за тие да станат податливи кон неа и подложни на сите потрошувачки предизвици и притисоци што ги носи неолибералниот облик на капитализам и процесот на глобализација. Запоставувањето на критичкиот пристап и на критичкото мислење, во ваквиот систем на образование, е тесно поврзано речиси со укинување на *логичкојто мислење* кај учениците и кај студентите: тие сè помалку прават разлики помеѓу важното и споредното, притоа сосема спокојно се прифаќа одредено гледиште, но, во истиот момент, и она кое му е спротивно: сè почесто, поголемиот број студенти се „мачат“ да дефинираат некој поедноставен поим или јасно и прецизно да образложат една сопствена теза. Сè помалку се чита поширока литература и сè повеќе се запоставува *духовнајта работа врз себе*, без што не може да се трага по вистината.

Идејата и потребата за работа врз себе е, со право, актуализирана од Мишел Фуко, во книгата *Херменевтиката на субјектот* (2001). Тој се навраќа на античката филозофија и култура во која, на овој проблем, му се посветувало централно внимание и значење. Имено, ако филозофијата е распрашување за начините на кои може да се стигне до вистината, духовноста, од своја страна, е „трагање, работа, вежба со која субјектот во самиот себе постигнува промена, неопходна за стигнување до вистината“. Значи, барањето за *грижајта за себе* што ја причинува *работнајта врз себе*, е израз на духовната страна на филозофијата и, би додал, на критичката димензија на социологијата. Мишел Фуко го издвојува првиот момент, *сократовско-платоновски, олицетворен во Алкибија*9.

Еве во што го подучувал Сократ младиот Алкибијад: ако некој сака да управува со полисот (градот-држава), треба да научи да управува самиот со себе. Грижата за себе подразбира трето лице: учител. Со исчезнувањето на грижата за себе и на работата врз себе, духовната страна на филозофијата исчезнува, исчезнува и потребата од учител. Декарт размислува сам (*cogito, ergo sum*), претходејќи им на Спиноза, Лајбниц и Кант во самостојното филозофирање. Меѓутоа, околу сократовско-платоновскиот момент и работата врз себе во античката филозофија и практика, се развивале нови техники на сопство и најнапред: *паресија* (*παρησιᾶ*), искреност во говорот, вистиноговорливост. Потоа, доаѓа *спасение*. Но овој поим не ја опфаќа онаа смисла што ќе ја добие во христијанството. Спасението е вид на работа врз себе со што субјектот го спасува сопствениот живот од опасностите кои го демнат секојдневно (додека христијанското спасение го води субјектот кон онаа страна од реалниот живот, во задгробен). Конечно: *медитација*; но и овој поим нема значење како во модерното време, поигрување на субјектот со сопственото мислење, античката медитација е, всушност, оној вид духовна вежба што го трансформира субјектот. Овие форми прават или доведуваат до *аскеза*. Но, и тука, аскетата не означува, како во христијанството, откажување, опишана и во Веберовата *Протестантска етика и духот на капитализмот*; овој поим повеќе соодветствува на еден довршен однос кон себе, а еден од примерите би било Сенекиното гледање на грижата: по пат на аскеза, отворен говор, паресија, да стане субјектов начин на постоење. Така, според Мишел Фуко, целта на аскетата, пред христијанството што ќе ја преобликува и модерната филозофија која ќе ја напушти, е *субјективизација на вистинскиот говор*.

Образовниот систем (во кој сакам да спаѓа и Филозофскиот факултет во Скопје) кој во процесот на социјализацијата ќе успее да создаде постојана грижа за работа на ученикот и на студентот врз себе, за нивно духовно збогатување и, преку наведените начини на субјективната трансформација, да доаѓаат до *вистината* која нема цена а ниту еквивалент, може успешно да одговори на потребите на единката за да се надминат тешкотиите на овој наш транзициски период, како и да одговори на предизвиците на противречни-

от процес на глобализација кој, исто така, влијае врз пристапот на образовната политика.

Еден од главните политички одговори токму на глобализацијата, според германскиот социолог Улрих Бек, е да се изгради и да се развие образовно општество на *знаење*; да ја направи обуката подолга, наместо пократка; да ја олабави или да ја зајакне врската со одредена работа или професија, опремувајќи ја со клучни квалификации кои можат да се практикуваат. Ова не треба да се сфати само како „флексибилност“ или како „доживотно учење“ туку треба да ги покрие и таквите работи како што се општествената компетентност, способноста за тимско работење, решавањето на конфликти, разбирањето на другите култури и капацитет за справување со неизвесноста и со парадоксите на постмодерната. Се поставува прашањето: дали нашиот образовен систем и нашите општествено-политички услови го овозможуваат ваквиот процес на создавање и на развивање општество на знаење и дали ја негува и развива грижата за работа врз себе кај децата, учениците и студентите, во нивниот процес на социјализација? Денес, само знаењето може да доведе до: економска стабилност и просперитет, до квалитетна комуникација меѓу луѓето, до компетентно и одговорно управување со унституциите и со државата и до поквалитетен начин на духовно и на културно живеење.